

S Z Í N H Á Z

A KIŰZETÉS DRÁMÁJA – CSANTAVÉRI PASSIÓ

Irodalom- és színháztörténészek hiába keresnek régi szövegemlékeink között ezt a passiót; de arról sincs szó, hogy a vajdasági település, Csantavér templomának, vagy valamelyik házának pincéjében-padlásán évszázadok óta rejtőző kézirat került volna elő. Ez a passió vadonatúj. Egy rendhagyó vállalkozás – a Tanyaszínház – rendhagyó alkotása.

Az ebben az évben már a tizenhatodik évadját kezdő alternatív utazó színház – így nevezi magát a Tanyaszínház – évről évre nehezebb körülmények között igyekszik megfelelni vállalt feladatának. Szegény színház ez – a szó minden értelmében. Művészi hitvallásuk szerint is, de életmódjuk, lehetőségeik alapján is. Közönségüktől csupán szerény ellátást kérnek, de már ezt is mind nehezebben tudják előteremteni a nézők. A támogatóik száma is egyre fogy.

Mégse hagyják abba, mert nem lehet abbahagyni. Abban a politikai szituációban, amelyben gyakran az emberek egzisztenciális léte is fenyegetett, különösen fontos, hogy a művészet eszközeivel erőt adjanak az embereknek megpróbáltatásaik elviseléséhez, magyarságuk megerősítéséhez, anyanyelvük életben tartásához. Nem mellékesen a diák-színháztársaság, a színészszelelés és a profi színház egészséges ötvözetét képviselő Tanyaszínház a vajdasági színházi kultúra fennmaradásának is egyik záloga, hiszen az Újvidéki Színház keresi új arculatát az új viszonyok között, működget, a szabadkai Népszínház ténylegesen már nem is létezik.

E színház két alapembere Hernyák György és Soltis Lajos. A *Csantavéri passió* is az ő munkájuk. De pontosabban fedné a valóságot, ha azt mondanánk, hogy az előadás kollektív alkotás, amelyben nekik a többieknél nagyobb szerep jutott a szöveggönyv és a produkció végső formájának a kialakításában.

Ez az előadás passió ugyan, de profán passió. Cselekménymentében a főbb pontokon természetesen követi a klasszikus felépítésű szenvedéstörténetet, de ezúttal nem Krisztus életének, illetve más bibliai történetek eseményei elevenednek meg, hanem a vajdasági magyar ember kínjai, keservei, szenvedése, elűzetése – a passiójátékok formai keretei között. A fiatalon elhunyt vajdasági költő, Sziveri János költeményei, Franz Kafka írásai és a Biblia alapján készült a szöveggönyv. Az írások ugyan meglehetősen különbözőek egymástól, egymásmellettségük mégsem okoz bántó eklekticizmust, mert a viszonylag kevés szöveg mindig rendkívül erős atmoszférájú, elsődlegesen mozgássorokban realizálódó szituációkban hangzik fel. A műfaj jellegzetességeinek megfelelően a szituációk lazán összefüggő epizódokat alkotnak. Az epizódok játékszlusa is változó, a kegyetlen színházi megoldásoktól a lírai vallomásszerűségig széles a skálájuk, de végül is minden szempontból egységes színjáték születik.

Az egység egyik titka az a mód, ahogy az előadás létrejött. Láthatóan nem elsősorban az írott mű szokásos interpretációs módozatait keresték próba közben, hanem, mintegy fordított eljárással, a szituációk megszületése közben alakult, módosult az előadás szöveggönyve.

Az ovális játéktér két szemben lévő pontján egy hatalmas fém létra, illetve egy fogat nélküli szekér áll, amikor sötétedéskor a közönség gyülekezni kezd. E két instrumentum szabja meg a játék ellentétes pólusait is. A létra az Isten tartózkodási helye, a szekér attól függően, hogy a térben hol helyezik el, kap különböző funkciókat, s színpad éppen úgy lehet, mint egy mai tank őseként működő harcieszköz, oltár csakúgy, mint a pokolbeliek tivornyázóhelye. Az előadás kezdetén a civil szereplők nekiveselkednek, és a szekeret a tér

közepére tolják. Rajta az Istent játszó Soltis, meg az emberpárt alakító fiatalok. Már ez a pillanat is a szertartás része, a bemutatkozása, a beavatása. Aztán fém hordókon, egyéb fémtárgyakon megszólaló zene kíséretében lezajlik a teremtés, polarizálódik a szereplők csapata, egyesek feketébe, mások fehérbe öltöznek, s megkezdődik az emberpár teremtésének, kiválásának, bűnre csábításának procedúrája, a sötét erők és az égiek viadala az emberpárért. S a létra tetején ott kuporog vagy terpeszkedik az Isten, aki csak dörgi igazságait, inti alattvalóit, de az eredmény lehangoló: az események menetére nincs befolyása, szemléltője és kommentálója csupán azoknak a rémségeknek, amelyek az emberpárral megtörténnek. Ezek közül is a legrémesebb; az ember kiűzetése földjéről, szülőföldjéről, paradicsomából.

Vad rohanások, verekedések, artista ügyességű viadalok, a megszégyenítés legkülönbefélebb módozatai s tűz – minden mennyiségben. A tűz az egyik főszereplő: a létra mögötti holt térben külön személy foglalkozik a tűz élesztésével, s a szereplők hol fátkyaként, hol tüzes kardként hordozzák az égő husángokat, verekednek velük, valósággal körülperzselik az emberpár territóriumát, sőt, még a közönséget is megfenyegetik velük. A nézőket különben is totális részeseivé teszik a produkciónak, de anélkül, hogy közvetlenül inzultálnák őket. A nézőtér-felek mögül, a nézők között megjelenő, megszólaló szereplők azt a hatást keltik, mintha a közönség a rémségek passzív résztvevője, szemléltője, s ezáltal potenciális bűnpártoló lenne („Vétkesek közt cinkos, aki néma” – írta Babits Mihály), de ezt az érzést mégsem ezzel a direkt eszközzel, hanem a játék intenzitásával, a közvetett megszólításokkal, a lelkiismeret-vizsgálatra késztetéssel érik el. Senki nem maradhat közömbös a nézőtérben. Még a derengő fényben is látni kell a szemben ülőket, s állást kell foglalni mindarról, amit a játéktérben elénk tárnak. Az „ördögök” viselkedése, beszédmódja, szokásai, szövegei még a nem vajdasági nézőben is egyértelmű asszociációkat keltenek. Ez a direkt hatáselem számos hasonlóval párosul, de mindez csupán utalás szintű, a produkció nem válik leegyszerűsítetten aktualizálhatóvá. A nézőnek kell elvégeznie a saját életére vonatkoztatás aktív műveletét.

Az igencsak vegyes összetételű együttes, amelyben leendő és tényleges színészhallgatók, amatőrök meg profik játszanak együtt, kitűnően elsajátította azt a színpadi nyelvet, amelynek részeleleit már évek, évtizedek óta ismeri és használja az alternatív színház. Mégsem a déjã vu érzése keríti hatalmába a nézőt, mert a játékosok nem engedik kiszakadni őt a rendkívül intenzív atmoszférájú, sodró lendületű előadásból, Hernyák György rendezéséből.

Az előadás hangsúlyos pillanataiban többször elhangzik a produkció mottójául is választott Kafka-idézet: „Az emberi történelem: pillanat egy vándor két lépése között.” A totális kiszolgáltatottság, a történelem értelmetlensége, kiismerhetetlensége, esetlegessége, reménytelen tehetetlenség fogalmazódik meg ebben a tömör mondatban. A Tanyaszínház fiataljai konok keserűséggel, fanatikus hinniakarással, művészi tettükkel, egész lényükkel e mottóbeli igazság ellen láznak, tiltakoznak. Helyettünk is.

NÁRAY István (Budapest)